

МАРКСИСТИЧКА ТЕОРИЈА ДРУШТВА

UDK: 314/316:141.82
316.26

Прегледни рад

Резиме

Основе марксистичке теорије друштва су поставили класици марксизма Карл Маркс (1818-1883) и Фридрих Енгелс (1820-1895). С обзиром на ширину питања којима су се бавили, њихово учење није строго правно, већ паралелно обухвата филозофску, економску и политичко револуционарну проблематику. Класици марксизма, нису развили један целовит социолошки систем, али њихова схватања о човеку, друштву и историјском развоју омогућавају увид у заокружену целину која чини теорију друштва.

Кључне речи: марксизам, друштвене теорије, држава.

Увод

Учење о друштву у делима класика марксизма означава се као историјски материјализам, чиме се истиче схватање историје које одлучујућу покретачку снагу свих важнијих историјских догађаја види у економском развоју, подели друштва на класе и класној борби. Материјалистичка концепција схватања друштва и објашњења историје формулисана је већ у првим заједничким радовима "Света породица и "Немачка

⁴ Професор emeritus, Универзитет за пословне студије, Јована Дућића 23а, Банја Лука, Босна и Херцеговина, e-mail: slavko.vuksa@gmail.com

идеологија". Друштво се мора посматрати кроз историјски развој, и свака следећа етапа тог развоја условљена је, претходним историјским процесом. Тако се сагледава повезаност целине људског стварања како у материјалној производњи, тако и у духовној сфери. Историјски типови друштва описани су као друштвено-економске формације. Њих одређује истоветна економска структура, односно начин производње, облик класне поделе, политичко-правна организација и духовна култура (Trautman, 1987).

Основна карактеристика марксистичке друштвене теорије је критички приступ анализе друштва. Критика је била усмерена како на саму стварност тако и на теоријску мисао садржану у филозофији, економији, праву, политици и другим областима. Она је имала за циљ не само да укаже на слабости одређених мишљења на теоријском плану, већ да се кроз критичко - полемичку расправу, развојем сопствених идеја реализује и њихова практична функција. Самим тим, ова теорија је тежила прображају друштва на новим основама, излазећи из оквира описивања и одржавања постојећег стања стварности.

1. Друштво и његове покретачке снаге

Теоријска и практично усмерена схватања, класици марксизма су изнели у бројним самосталним или заједничким делима. Било да се радило о критици Хегелове филозофије или "Критици политичке

економије", како гласи поднаслов Марксовог највећег дела "Капитал", она је обухватала елементе радикалне измене друштвене стварности путем револуционарног преображаја друштвених односа.

У "Немачкој идеологији" је записано да је револуција покретачка снага историје преко које се укида "садашње стање". Али је такође и објашњено када долази до револуционарног преображаја. Маркс је пре свега описивао капиталистичко класно друштво, али се промене односе и на сва друга класна друштва. У капитализму, класа капиталиста је власник капитала јер поседује фабрике, новац, и друга добра помоћу којих ствара профит и увећава своје богатство (Kradler, 1975). Између капиталиста и класе најамних радника се, на бази приватне својине коју имају капиталисти, успостављају производни односи на основама неједнакости (експлоатације) и одвија производни процес. Противуречност до које долази у друштву се односе на степен развоја производних снага (рад људи, средства за рад и предмети рада) које граде континуитет у људској историји и оног момента када производне снаге дођу у противуречност са односима производње, односно, односима својине (приватне) који су их одређивали. Тада производни односи постају кочница за даљи развој производних снага, што се разрешава успостављањем новог облика друштвених односа. Како каже Маркс, "тада наступа епоха социјалне револуције". Противуречност између степена развоја производних снага и

успостављених производних односа јавља се и као супротност двеју основних класа у свим класним друштвима, па и у капитализму између буржоазије и пролетаријата. Разлог је у различитом економском положају (једни поседују приватну својину, други само своју радну снагу) различитим интересима и друштвеном положају што доводи до класног сукоба. Тако је класна борба последица класних односа, и последица дубоких друштвено-економских противуречности којима је прожето класно друштво. Резултат класне борбе је "непосредна покретачка снага историје" која доводи до новог, бескласног друштва. О томе Маркс сажето каже: Оно ново што сам ја дао састоји се у томе што сам доказао (Marks & Engels, 1967):

- 1) да је постојање класа повезано само с одређеним историјским фазама развитка производње;
- 2) да класна борба неминовно води диктатури пролетаријата;
- 3) да та диктатура чини само прелаз ка укидању свих класа и ка бескласном друштву.

Тај нови облик друштва моћи ће да оствари своју хуманистичку компоненту укидањем приватне својине и на тој основи свих класа, као првој и суштинској промени друштва. Међутим, револуционарни преображај се не може реализовати само променом у економској сфери, он мора истовремено бити и политички и преображај у свим другим сферама

утицаја и стваралаштва.

Марксистичка теорија је грађена као револуционарно средство радничке класе, која ће своју еманципаторску функцију остварити у преображају друштва које ће вратити људско достојанство пролетаријату. Радничка класа то може да оствари, уколико освоји економску и политичку власт. Ослобађањем од облика друштвених односа који значе отуђење човека и његовог рада у свим компонентама, али и у области правно-политичке и идејне надградње, стварана је хуманистичка визија света, за коју је Маркс веровао да је, дубоко прожета остварењем суштинских људских потреба (Castillo, Bernal and Del Diaz, 2012). Марксистичка теорија полази од човека као "стварне индивидуе" чијом се стваралачком праксом мењају природа и свет, а тиме и он сам као биће праксе, путем нових знања и способности које стиче. Стога је суштинска поставка и вредносна основа Марксове мисли да се у центар ставља човек, као мерило свих ствари, и његова стваралачка делатност (пракса). Да би људи могли да живе, морају да задовоље своје основне потребе, морају да изграде средства за задовољење тих потреба, а затим се стварају и нове "и ово стварање нових потреба јесте први историјски чин". У познатом, али и посебно критикованом Марксовом делу "Предговор за Прилог критици политичке економије" стоји да "начин производње материјалног живота условљава процес социјалног, политичког и духовног живота уопште". На тај начин се тумачи да се одлучујући значај придаје

економским чиниоцима, начину производње.

2. Економски чиниоци

Међутим, материјална производња није изоловани сегмент у животу људи, јер "човјек, то је човјеков свијет, држава, друштво"(Kant, 2006).

Тиме је наглашено да је човек друштвено биће које се може разумети кроз друштвени карактер производне делатности, али у "свеукупности друштвених односа". Маркс каже да је друштво "укупност односа међу људима", односно да је друштво "производ узајамне делатности људи". Став о економској примарности посебно је образложен у Марксовом делу "Беда филозофије", али и у другим радовима, што је послужило за квалификацију да је ова теорија "економска интерпретација историје", "економски детерминизам", или "теорија економске еволуције", итд(Marks, 1974).

Како су те примедбе још за живота аутора биле изношене, Енгелс је у неколико наврата директно одговарао, између осталог, да су он и Маркс и сами делимично криви што се економској основи придаје већа важност него што јој припада, али" да није увек било времена, места и прилике да се у довољној мери узму у обзир и остали моменти који имају удела у узајамном дејству". Тиме се не доводи у питање да је "економско стање основица" како каже Енгелс, јер и "сила, тј. државна власт је такође економска снага"(Engels, 2004). Међутим, пошто су објашњења

њиховог учења често водила у крајности којима су се свођењем на економске чиниоце превиђали остали ставови, Енгелс је у Писму Ј. Блоху рекао и следеће: " на ток историјских борби врше свој утицај, и у многим случајевима претежно одређују њихов облик и разни моменти надградње – политички облици класне борбе и њени резултати - уставни који доноси победилач ка класа после добивене битке итд. - правни облици, а поготово одрази свих ових стварних борби у мозгу учесника, политичке, правне, филозофске теорије, верска схватања и њихов даљи развитак у систему догми"(Marks & Engels, 1964).

Марксистичка социологија је шира од историјског материјализма, јер обухвата и ставове садржане у другим мисаоним комплексима марксизма, а такође је дограђивана у делима бројних аутора, настављача ове теоријске мисли, мање или више доследно, све до данашњих дана. Она је данас незаобилазна и у најновијим социолошким интерпретацијама, што не значи и да постоји увек сагласност са њеним поставкама.

Закључак

Марксистичка теорија је не само обележила читав двадесети век својим теоријским утицајем, она је реализована у пракси многих земаља. Неоспорна је чињеница да је, до последње деценије XX, века једна трећина становника ове планете живела у друштвима

која су марксистичку теорију имала као званичну доктрину. Критички коментари су, самим тим, усмерени како на теоријске поставке тако и резултате примене у практичном друштвеном животу. Основна оспоравања односе се на то да историјски ток догађаја није потврдио оно што су класици марксизма предвиђали. Посебно

се истиче да класни сукоб није више релевантна снага друштвеног преображаја у савременом друштву, јер положај радничке класе није исти као у време стварања ове теорије. Поред тога што је сада на делу "нова радничка класа", све већи значај добија средња класа и други протагонисти на друштвеној сцени, као на пример, интелигенција, нови друштвени покрети, и други. Укидање приватне својине и успостављање државне, односно друштвене својине, показало је на примеру бивших социјалистичких земаља сву немогућност њене тржишне конкурентности, као услова савременог напретка. Успостављени систем државног и партијског апарата је у функционисању, такође, показао многе и то кључне слабости. А демократизација живота људи и политичка култура нису остварили задовољавајући ниво.

Литература

1. Castillo, B. and Del Diaz. (2012). The True History of the Conquest of New Spain. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company.

2. Engels, F. (2004). *Origin of the Family, Private Property and the State*. Resistance Books: Chippendale NSW.
3. Kant, I. (2006). *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*. Pauline Kleingeld (ed.), New Haven and London: Yale University Press.
4. Marks K., Engels, F. (1964). *Nemačka ideologija*, Beograd, str. 25.
5. Marks, K. (1973). *Prilog kritici Hegelove filofije prava*, Rani radovi, Zagreb, 1973, str. 90.
6. Engels, F. (1950). *Pismo K.Šmitu iz 1890*, Izabrana dela II, Beograd, str. 475.
7. Marks, K., Engels, F. (1967). *Izabrana dela II*, str. 442-443.
8. Krader, L. (1968). *Formation of the State*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
9. Krader, L. (1975). *The Asiatic Mode of Production: Sources, Development and Critique in the Writings of Karl Marx*. Assen: VanGorcum & Comp.
10. Trautman, T. (1987). *Lewis Morgan and the Invention of Kinship*, Berkley and Los Angeles: University of California Press.

Slavko Vukša

MARXIST THEORY OF SOCIETY

Summary

The foundations of the Marxist theory of society were laid by the classics of Marxism, Karl Marx (1818-1883) and Friedrich Engels (1820-1895). Considering the breadth of issues they dealt with, their teaching is not strictly legal, but simultaneously includes philosophical, economic and political revolutionary issues. The classics of Marxism did not develop a complete sociological system, but their understandings of man, society and historical development allow insight into the rounded whole that makes up the theory of society.

Key words: Marxism, social theories, state.

Datum prijema (Date received): 12.03.2024.

Datum prihvatanja (Date accepted): 04.05.2024.